

Tradicijos sampratos šiuolaikinėje Lietuvoje

RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: rasa.sakniene@gmail.com

Pasiremdama istoriniu lyginamuoju metodu ir siekdama prisidėti prie etnologijos mokslui ir visuomenei aktualios kultūros transmisijos problemos autorė kelia tikslą panagrinėti tradicijos sampratą, apibrėžtas XX a. antrosios pusės ir XXI a. pradžios mokslininkų darbuose ir atskleistas interpretuojant šiuolaikinio miesto jaunimą.

Raktažodžiai: tradicija, Vilnius, jaunimas, sovietmetis, dabarties visuomenė

Tirdami sparčiai kintančią šių dienų kultūrą etnologai susiduria su socialine tikrove, kurioje iki dabar vyrauja kultūros reiškiniai, įkūnijantys jos vertybių perdavimo mechanizmą ir įvardyti „tradicija“. Daugelis etnologų, antropologų, tautosakininkų, istorikų, sociologų, analizuodami šiuolaikinius kultūros transmisijos procesus, remiasi Erico Hobsbawmo ir Terence'o Rangerio 1983 m. sudaryta knyga *Tradicijos išradimas (The Invention of Tradition)*, kurioje diskutuojama apie ilgalaikį tradicijos tęstinumą laike [11]. Lietuvoje šis požiūris etnologiniu aspektu nebuvo plačiau nagrinėtas. Norėdama pažvelgti į tradicijos raišką dinamiškame kultūros perdavimo kontekste, pasirinkau panagrinėti, kaip tradicija suvokiama mokslo visuomenėje ir kaip į ją žvelgia šių dienų išsilavinęs miesto jaunimas, atsiribodama nuo vyresniosios kartos, kuriai ji jau yra gyvenimo būdo dalis.

Pasiremdama istoriniu lyginamuoju metodu panagrinėsiu tradicijos sampratą, apibrėžtas XX a. antrosios pusės ir XXI a. pradžios mokslininkų (1) bei atskleistas pasitelkus šiuolaikinį miesto jaunimą. Tam tikslui siekiama: 1) pažvelgti į tradicijos sampratą sovietmečiu; 2) aptarti požiūrio į tradiciją kaitą XX a. pabaigoje ir 3) atskleisti, kaip tradiciją suvokia šių dienų jaunimas. Įgyvendindama pastarąjį uždavinį pasiremsiu Lietuvos edukologinio universiteto studentų 2011 m. surinkta etnografinė lauko tyrimų medžiaga. Etnografinio tyrimo metu pagal mano sudarytą etnografinių klausimų anketą „Tradicija XXI a.“ Vilniaus mieste buvo apklausti 33 vyrai ir 53 moterys. Didžioji respondentų

(1) Nėra paskelbta specialių, tradicijoms skirtų tyrimų, todėl pasirėmiau tų autorių darbais, kuriuose tradicijos ir papročio sampratos yra išsamiausias.

dalį (71 pateikėjas) yra gimę XX a. 9-ajame dešimtmetyje (13 gimę XX a. 10-ajame ir tik du – 8-ajame) (2).

Tradicijos samprata yra daugiareikšmė. Dan Ben-Amos straipsnyje „Septynios tradicijos gijos“ išskyrė septynis šios sąvokos raiškos aspektus: išmintį (*lore*), kanonus, procesą, mišias, kultūrą, kalbą ir vaidybą [3, 97–131]. Etnologijoje tradicija paprastai siejama su tam tikru kiekiu žinių (tradicinė žinija), gyvenimo būdu (tradicinė kultūra) ar veiklos rūšimi bei objektu (tradicija arba tradicinis menas). Pati lotyniška žodžio reikšmė *tradere* vartojama ir dabar, dažniausiai tradiciją įvardijant kaip kažko perdavimą iš kartos į kartą ar tradicinių žinių bei folkloro perdavimą [8, 660], o liaudies papročiai (*folk customs*) apibūdinti kaip tradiciniai kartojami gyvenimo ciklo ir kalendoriniai įvykiai, pažymintys tam tikras individo perėjimo formas iš vienos būsenos į kitą [1, 209]. Kazimierzo Dobrowolskio manymu, tradicija apima kultūros paveldo perdavimą iš kartos į kartą, tačiau jo perdavimo būdai skirtingi. Kultūra gali būti perduodama žodžiu arba per spaudą ir kitas žiniasklaidos priemones [5, 261–262]. Dar 1956-aisiais Robertas Redfieldas išskyrė dvi tradicijas – didžiąją ir mažąją (*great and little tradition*). Pirmoji įvardyta universitetų ir bažnyčios, antroji – valstiečių bendruomenių tradicija [23].

Vakarų Europos antropologijoje tradicija suvokiama kaip konkrečioje visuomenėje socializacijos būdu iš kartos į kartą perduotas tikėjimas, papročiai, vertybės, elgesys, žinios ar patyrimas [26, 280], kita vertus, ji gali būti ir papročio sinonimas. Paprotys apibrėžiamas kaip socialinei grupei būdingos kultūrinės tradicijos ar įprotinės formos [26, 69]. Panašios sampratos vyravo ir Lietuvoje. Nors pasirinkau nagrinėti „tradiciją“, tačiau kaip tam tikras kultūros reiškinytis ji mokslininkų yra siejama ar net tapatinama su „papročiu“. Nesant tarp šių sąvokų ryškios takoskyros į jas žvelgsiu bendrame nagrinėjamų reiškinių kontekste.

PALAIKOMA IR KURIAMA TRADICIJA: XX A. ANTROJI PUSĖ

Lietuvių etnologų darbai. Pirmajame akademiniam Lietuvos etnologijos leidinyje *Lietuvių etnografijos bruožai* [28] gana plačiai vartojamos sąvokos *tradicijos* ir *papročiai*. Atskiri šios knygos skyriai pavadinti „Šeimos butis ir papročiai“, „Kaimo butis ir papročiai“, o poskyriai: „Arimo papročiai“, „Sėjos papročiai“, „Kaimynų bendravimo tradicijos“. Dar platesnę „tradicijos“ sąvokos sklaidą mokslinėje ir nemokslinėje visuomenėje siečiau su Angelės Vyšniauskaitės knyga *Lietuvių šeimos tradicijos* [29]. Šeimos tradicijomis autorė įvardijo papročių visumą, kuri „lydi svarbiausius žmogaus gyvenimo įvykius – santuoką, kūdikio gimimą ir vardo jam suteikimą, mirusiųjų laidotuves ir jų atminimo pagerbimą“ [29, 9]. Etnologė tradicijos sampratą padalijo į dvi dalis: „šiuolaikines tradicijas“, kurios atspindi ligi šiolie buvusių geriausių liaudies papročių ir įpročių išsirutuliojimo lygį ir numato jų tęstinumą, ir „senąsias tradicijas“, apie kurias teigė, kad „remiantis senosiomis mūsų šeimos tradicijomis, reikėtų paieškoti būdų svarbesnius šiuolaikinės šeimos gyvenimo

- (2) Apklausti 86 pateikėjai. Iš jų 28 turi aukštąjį išsilavinimą, kiti – vidurinį ar nebaigtą aukštąjį (šiuo metu studijuoja aukštosiose mokyklose). Nors absoliuti dauguma pateikėjų šiuo metu gyvena Vilniuje, tačiau 32 yra atsikėlę iš kitų Lietuvos vietovių (Zarasų, Pasvalio, Rokiškio, Kaišiadorių, Šiaulių, Klaipėdos, Ukmergės, Širvintų, Elektrėnų, Alytaus, Kauno, Panevėžio, Trakų, Druskininkų, Biržų, Anykščių bei Vilniaus priemiesčių – Dūkštų bei Rudaminos). Etnografinių lauko tyrimų medžiaga saugoma Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyno Etnografijos fonde (toliau EF, byla Nr. 2352). Apklausa mokomosios etnografinės praktikos metu vykdė Istorijos fakulteto II kurso studentai: Liudas Pipiras, Marija Vaznaitytė, Agnė Jablonskaitė, Marta Kurpickaja, Romas Pipiras, Rūta Voitechovičiūtė, Julita Kundzinovič, Honorata Dordik, Gabrielė Vaitonytė.

įvykius atžymėti ne tik turtingu stalu, bet ir kultūringu svečiavimusi“ [29, 10]. Taigi tradicijoms suteikiamas tęstinumo matmuo ir kartu (kiek leido sovietmečio sąlygos) išryškinamos vertingiausios jų funkcijos.

Publikacijos emigracijoje. Žvelgiant iš laiko perspektyvos A. Vyšniauskaitės knygos pavadinimas išliko prasmingas. Po dešimtmečio JAV išleista Stasio Ylos knyga *Lietuvių šeimos tradicijos. Šeimos kūrimo vyksmai* [13] pirmiausia buvo skirta lietuvių tautybės emigrantams. Autorius tradicija įvardijo šimtmečiais sutelktą tautos išmintį ir patirtį – įpavidalintą dorovės kodeksą, pritaikytą šeimos pedagogikoje [13, 10–13]. S. Yla pabrėžė, kad įpročio – papročio – tradicijos sąveika plečia dorovės kodekso vartotojų skaičių. Įpročiai dažnai pereina į papročius, o papročiai – į tradicijas. Autorius išskyrė ir negatyvius papročius, kurių nesieja su tradicija [13, 17].

Šiems dviem autoriams svarbiausias yra vertybinis tradicijos aspektas, tačiau S. Ylos tradicijos samprata statiškesnė, nes atmetama galimybė ją radikaliau keisti.

Propagandiniai leidiniai. Atrodytų sovietmečio propagandiniuose leidiniuose, kaip antai *Naujo gyvenimo tradicijos* [4] ar *Tradicijos vakar ir šiandien (Religinių tradicijų pakeitimas naujomis šventėmis ir apeigomis)* [22], neturėjo būti akcentuotas tradicijų tęstinumas laike, paliekant jų vertybinę (liaudies išminties) galią. Pastarajame leidinyje pabrėžiama, kad nors tradicija yra iš kartos į kartą perteikiamas gyvenimo būdas, bendravimo ir elgesio normos, kai kurie moraliniai principai, papročiai ir kt., tačiau, pasak naujos sovietinės tradicijos koncepcijos kūrimui daug dėmesio skyrusio Petro Pečiūros, ji vaidina pažangų vaidmenį tol, kol atitinka istorines sąlygas, ir tampa stabdžiu, kai plėtoja jau pasenusį gyvenimo būdą [22, 6]. Taigi buvo išskirtos ir negatyvios „religinės tradicijos“. Autorius pripažino, kad pirmaisiais sovietiniais metais ieškant teisingo kelio nueita į kraštutinumą: „buvo imtasi kurti tradicijas iš nieko arba net skolintis tradicijas iš kitų kraštų ar vietovių“. Tačiau ši praktika nebuvo sėkminga, nes tokių tradicijų niekas nesiejo su vietos gyventojų papročiais [22, 79]. 1963 m. vykusio LKP CK V plenumo nutarime buvo nurodyta, kad „pilietinės tradicijos ir papročiai turi išstumti religines apeigas ir tuo pačiu padėti sumažinti bažnyčios įtaką. Nepavykus įgyvendinti išsikeltų direktyvų prie Kultūros ministerijos buvo suformuota Respublikinė liaudies tradicijų taryba“ [22, 80–81]. Tačiau ir ši taryba, kurdama naujas tradicijas, stengėsi išlaikyti senuosius tradicijos elementus. Pasak P. Pečiūros, tradicija visų pirma įtvirtina ne tiek elgesio turinį, kiek jo išraišką, stilių, formą. Ši specifinė socialinio patyrimo perdavimo forma ne tiek sąmoningai, kiek kopijuodama ir atgamindama padeda įsisąmoninti buvusių kartų veiklą, patirtį, bendravimo normas [22, 6].

Nors sovietmečiu tradicija aiškinta atsižvelgiant į to meto ideologinius interesus, tačiau vienaip ją suvokė etnologai, kitaip – lietuvišką dvasią emigracijoje siekiantis palaikyti teologas, dar kitaip – autoriai, norėję teoriškai pagrįsti to meto ateistinę politiką. Todėl nebūtų tikslu naujo požiūrio į tradiciją pradžia sieti tik su E. Hobsbawmu ir T. Rangeriu, kurie įrodė, kad tradicija gali susiformuoti nebūtinai per ilgus šimtmečius, ji gali būti palyginti neseniai sukurta. Pasak R. Johlerio, praeities etnologai sąvokas *tradicija* ir *kultūros paveldas* suvokė kaip statiškus paminklus, iš pagrindų formavusius etniniu ar tautiniu požiūriu conceptualizuojamas liaudies kultūras. Šis kelias tyrėjus vedė į priešindustrinę praeitį, nes dabarties modernizacija tarsi iš esmės grėsė *tradicijai* ir *kultūros paveldui* [15, 11]. Sovietmečiu anksčiau negu Vakaruose kito požiūris į tradiciją: čia galime rasti ir R. Redfieldo didžiosios ir mažosios tradicijos atitikmenų, naująsias pilietines tradicijas siejant su didžiąja (elitine), o liaudiškąsias apeigas – su mažąja. Emigracijoje gyvenusio S. Ylos darbuose tradicija formuluojama kaip monumentalė, autentiška, perduota žodžiu.

Į klausimą, kodėl sovietmečio ideologai naujuosius ritualus siejo su tradicija, atsako modernius ritualus nagrinėjusi Catherine Bell. Jos teigimu, su tradicija jokių ryšių neturįs ritualas suvokiamas kaip anormalus, neautentiškas ir nepatenkinantis daugumos žmonių [2, 145].

ATKURIAMA IR KINTANTI TRADICIJA XX A. PABAIGOJE IR XXI A. PRADŽIOJE

Sąjūdžio metais lietuvių tauta išgyveno didžiulį religingumo bei patriotizmo pakilimą. 1988–1990 m. ir vėliau atsirado galimybė atsisakyti naujųjų sovietmečiu primestų tradicijų ir atkurti senąsias. Po 1990-ųjų nunyko civilinių vardynų ritualas [21, 17–64], o kuriant šeimą greta civilinio vis dažniau praktikuojamas (arba tik) bažnytinis ritualas [27, 117–168], atgaivinta ir dalis senųjų kalendorinių papročių [25, 65–116]. Tačiau etnologiniai tyrimai rodo, kad per pusšimtį metų iš kartos į kartą perduodama tradicija jau buvo nutrūkusi. Modernizacija ir sekuliarizacija lėmė religinių tradicijos aspektų pokyčius. Religingumo aspektus tyręs Jonas Mardosa pažymėjo, kad nors atkūrus Nepriklausomybę buvo suformuota religinio ugdymo sistema, jauni žmonės negauna platesnio religinio auklėjimo šeimoje, ir tam turi įtakos sovietmečio palikimas, kai iš jaunimo socializacijos buvo išstumtas religinis ugdymas. Šiuo atveju esmingesnis galėtų būti kultūros perdavimo „peršokant per kartą“ (senelių patirties perdavimas vaikaičiams) mechanizmas [18, 98]. Spartėjant kultūros pokyčiams vis sudėtingiau perduoti kultūrą iš kartos į kartą ne tik tėvams, „bet ir visų rūšių mokytojams“ [7, 156–157]. Irenos Reginos Merkienės lokalaus kultūros tyrimas, atskleidžiantis tradicijos tęstinumą per tam tikras amžiaus grupės, rodo, kad „senoji karta kas kartą tapdavo istorinės etninės kultūros perėmėja ir tęsėja bei tradicijos perdavėja, jaunoji – novacijų diegėja tradicijoje ir jų pernešėja iš vienos vietos į kitą“ [19, 696]. Pasak Juozo Kudirkos, papročiai iš kartos į kartą perduodami tradicijų dėka. Pačios tradicijos – ankstesnių kartų paveldas, jos perduoda ir saugo tik gyvenant reikalingus kultūros reiškinius. Perimtas vertybes naujos kartos papildoma savosiomis [17, 9].

Kyla klausimas, ar modernioje kultūroje išliko žodinės iš kartos į kartą perduodamos tradicijos vertė? 2001–2002 m. vilniečių krikštynų papročių tyrimas atskleidė, kad šeimos papročių perdavimą ir pasisavinimą lėmė kultūrinė aplinka, iš kurios kilo respondentas, o dar daugiau – gyva žodinė tradicija. Tačiau tradicinės krikštynos miesto aplinkoje įgavo pasaulietinių bruožų, o iš kitų vietovių „atsinešti“ papročiai prarado daugelį ankstesnio turinio bruožų [20, 124]. Į šią problematiką gilinasi ir Žilvytis Šaknys. Analizuodamas Punsko apylinkių lietuvių kultūrą (lauko tyrimai atlikti 2005 m.) jis taip pat pabrėžė tradicijos galią, tačiau, autoriaus nuomone, modernioje visuomenėje tradicija jau nėra suprantama kaip iš kartos į kartą perduodami bei perimami papročiai. Pasitelkiant lietuviškumo simbolius tradicija gali būti „išrandama“, modifikuojama ar net perimama deklaruojant etninio kultūros lygmens prioritetą prieš lokalią, kartu ji gali būti reikšmingas galios šaltinis kontroliuojant jaunąją kartą, perduodant svarbiausią tėvų ir senelių vertybę – lietuviškąją savimonę [25, 92].

Tradicija gali būti (at)kuriamą ir beveik nelikus vietinių žmonių. Mažosios Lietuvos kultūrą tyrusi Aušra Zabieliene pažymėjo, kad nebelikus daugelio senųjų šio krašto gyventojų, lietuvininkų etnomuzikinės tradicijos atkuriamos remiantis tik archyvine medžiaga ir dainynais. Jos klausinėtoms Klaipėdos „Alkos“ folklorinio ansamblio vadovės V. Morkūnienės teigimu, būtent dėl Klaipėdos krašto ansamblių veiklos, be Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos ir Žemaitijos etnografinių regionų, susiformavo lygiateisis Mažosios Lietuvos etnografinis regionas [30, 174].

Šie požiūriai taip pat susiję su tradicijos kintamumu. Pasak U. Kockelio, „tradicija kaip procesas, kuriame dalyvauja kultūros veikėjai, visuomet implikuoja galimybę modifikuoti tai, kas buvo perduota per laiką ir erdvę. Tik tuomet, kai reiškinys fiksuojamas kaip paveldas, tradicija nebesiejama su jos kaita. Žvelgiant iš šios perspektyvos, „tradicinis“ nebereiškia kažko nekintamo ir amžino, o reiškia įteisintą dalyką, kilusį iš istorinės kasdienybės“ [16, 100].

Analizuojant tradicijas, neretai minimas E. Hobsbawmas, suformavęs „išrastų tradicijų“ (*invented traditions*) sąvoką [10, 263–308]. Iškeliant į pirmą vietą reiškinio tariamą vertę ir sąsajas su liaudies kultūra, šiai sąvokai yra artima *dabarties tradicija* (*instant tradition*). Pastarąją išskyrė Švedijos folkloristė Marlene Hugoson, analizuodama žaibišką švedų Velykų medžio paplitimą. Prieš devynerius metus susiformavęs reiškinys jau įvardijamas tradicija [12, 75–86]. Panašiai mano Sachiko Hatanaka, analizuojanti tradiciją šiuolaikinėje Japonijoje. Ji teigia, kad tradicija nebūtinai reiškia vien tik kultūrinį paveldėjimą, perduodamą iš praeities. Manoma, kad ji turi tam tikrą prasmę ir praktinę naudą dabartiniame gyvenime. Kadangi tradicija formuoja prierašumo (lygiai kaip ir priklausomybės arba apribojimo) jausmą, ji padeda visuomenės nariams suvokti vienybės reikšmę bendruomenės gyvenime [9, 54].

Išanalizavę galimus požiūrius į tradiciją ir papročius, pabandykime atskleisti, kaip šios definicijos jaunų žmonių suvokiamos sparčiai kintančioje XXI a. Lietuvos kultūroje.

TRADICIJOS REIŠKĖ JAUNIMO GYVENIME

1989 m. Anne Eriksen, tirdama tradicijos suvokimą Norvegijoje, apklausė dvi respondentų grupes, gimusius iki 1915 m. ir po 1960-ųjų. Respondentų atsakymai skyrėsi: vyresni tradiciją suvokė kaip pranašesnę vertybę, įpareigojančią individą prieš visuomenę, o jaunesni karta tradiciją suvokė kaip pozityvią vertybę, tačiau daugiau privataus ir asmeninio lygmens [7, 14–15]. Šis tyrimas paskatino paanalizuoti, kaip šiuolaikinis jaunimas interpretuoja tradiciją Lietuvoje. Atskleisdami, kaip jis suvokia tradicijos funkcionavimą erdvėje ir laike bei jos perdavimą ir perėmimą, pateiksime jaunimo suformuluotus tradicijos apibrėžimus.

Tradicijos ir papročio sampratos. Pateikėjai labai įvairiai apibūdino „tradicijos“ sąvoką, tad jų atsakymai paskatino suformuluoti naujus klausimus: ar tradicija yra papročio sinonimas, ar savarankiška definicija; kokie jų panašumai ir skirtumai; tradicija ir papročys – tai vieno asmens ar visuomenės savastis; ar galime įžvelgti jų praktinę naudą dabarties gyvenime? Mokslinėje literatūroje egzistuojantis šių sąvokų gretinimas (kartais ir tapatinimas) atsiskleidė ir apklaustų pateiktųjų pasisakymuose.

Daugumai pateiktųjų tai pirmiausia asocijuojasi su elgesio normomis, paveldėtomis iš senelių ir tėvų. Tradicija suprantama kaip „bandymas atkartoti tai, ką darė mūsų senoliai“ (3) ar siejama su šventėmis ir renginiais (4), arba tradicija įvardijama kaip „istoriškai susiklostę įpročiai, papročiai, turintys kultūrinį pagrindą ir pasikartojantys cikliškai“ (5). Tai gali būti ir „idėjos, simboliai, kurie atsirado bendruomenėje ir buvo perduodami iš kartos į kartą“ (6). Jie susiję su nuolatinio vertybių puoselėjimu šeimoje ir valstybėje – taip tradicijos

(3) EF, b. 2352, l. 13.

(4) EF, b. 2352, l. 65.

(5) EF, b. 2352, l. 55.

(6) EF, b. 2352, l. 78.

vertę suvokia Zarasuose gimusi pateikėja (7). Tik vienintelis atsakymas atskleidžia sąsajas su materialiu paveldu: „tradicija ne tik elgesys, bet ir senų daiktų perdavimas iš kartos į kartą“ (8).

Kai kurie pateikėjai paprotį įvardija kaip tradicijos sinonimą: „Paprotytis ir yra tradicija“, – mano dabar Anglijoje gyvenanti respondentė (9). Kaip ir „tradicija“, paprotys gali būti siejamas su elgesio norma – įprasta, nusistovėjusia arba pasikartojančiu įpročiu, tam tikru ritualu. Papročio atveju įprotis kartais siejamas ne tik su pasikartojimu, bet ir „priverstiniu“ veiksmu: „Paprotytis – priverstinis įprotis. Ne savo noru pasirenki“. Nors pateikėja nenurodė, kaip formuojamas priverstinis įprotis, tačiau galime numanyti, kad šią nuomonę greičiausiai lėmė jos nuostata, kad tradicija yra bendresnė, o papročiai yra arčiau atskirų žmonių ir jų buities. Pateikėjos namuose papročiai perduodami ir įdiegiami per senelius, tėvus, ir giminę (10). Paprotys dažniau nei tradicija siejamas su šeimos šventėmis, pavyzdžiui, Rudaminoje gimusios respondentės nuomone, „paprotytis yra tai, kas labiau praktikuojamas šeimos. Gal tai šeimos papročiai“ (11). „Papročius mes gauname iš savo tėvų, iš jų gyvenimo būdo“, – mano kita Rudaminos gyventoja (12). Pateikėjas iš Elektrėnų tai sieja su „šeimos papročiu švęsti gimtadienius“ (13), o vilnietė – „su vestuvėmis, laidotuvėmis ar krikštynomis“ (14).

Kitų pateikėjų manymu, iš papročių ir susiformuoja tradicija („papročių visuma“) arba yra jos sudedamoji dalis: pasak 1991 m. gimusios vilnietės, „paprotytis yra tik tam tikros tradicijos atšaka“ (15), todėl „tradicijos skirtingose šeimose gali būti panašios, o papročiai skirtingi“ (16).

Pateikta medžiaga rodo, kad jauni žmonės skirtingai apibrėžia tradiciją ir papročius, skiriasi ir nuomonė apie ją palaikančios socialinės bendrijos dydį.

Socialinė erdvė. Tradicijos gyvybingumas ir jos išlikimas siejamas su konkrečia žmonių bendrija, tačiau beveik nėra minties, kad asmuo galėtų ir norėtų ką nors pakeisti. Kaip pažymėjo 1981 m. gimusi pateikėja, „tradiciją sukūrė žmonės, o ne vienas asmuo“ (17). Vadinas, tai tam tikro sociumo savastis – šeimos, giminės, lokalsios bendruomenės ar tautos. Konkretus žmogus savo misiją suvokia kaip tikslų ar beveik tikslų jos atkartojimą. Greičiausiai čia, mano nuomone, ir slypi tradicijos vertė.

Vieni pateikėjai tradicijos „veikimo lauką“ sieja su šeima ar gimine. Tradicija gali būti suvokta kaip „mokėjimas išsaugoti savo giminės originalumą ar tam tikrus įpročius perduoti ateities kartoms“ (18). Tradicijos tęstinumas ar atkartojimas dažniausiai siejamas su tuo, kas yra arčiausiai žmogaus, t. y. šeimoje švenčiamomis šventėmis. Pasak iš Zarasų r. kilusios pateikėjos, „tai šventės, tam tikri dalykai, kurių laikomasi nuo senų senovės, pvz., visada per

(7) EF, b. 2352, l. 53.

(8) EF, b. 2352, l. 87.

(9) EF, b. 2352, l. 78.

(10) EF, b. 2352, l. 15.

(11) EF, b. 2352, l. 177–178.

(12) EF, b. 2352, l. 197.

(13) EF, b. 2352, l. 140.

(14) EF, b. 2352, l. 150.

(15) EF, b. 2352, l. 244.

(16) EF, b. 2352, l. 211–212.

(17) EF, b. 2352, l. 162.

(18) EF, b. 2352, l. 136.

Kūčias valgom 12 patiekalų“ (19). „Tradicija, orientuota į šeimas“ (20) ir „svarbi kiekvienam ją švenčiančiam šeimos nariui“ – tokia dviejų sostinės gyventojų (21) nuomonė.

Kita pateikėjų grupė plačiau suvokia tradicijos veikimo socialinę erdvę. Vilnietės manymu, „tradicija yra būdinga ne tik šeimai, bet ir bendruomenei“ (22). Kai kurie pateikėjai tradiciją sieja su visa tauta, valstybe, teigdami, kad tradicija vienija tautą ar išskiria lietuvius iš kitų tautų.

Taigi ir jaunų žmonių atsakymuose galima išskirti „mažąją“ (šeimos) ir „didžiąją“ (tautos) tradicijas. Mažesnė nuomonių įvairovė atsiskleidė analizuojant tradicijos tęstinumo laiko atžvilgiu suvokimą.

Tęstinumas laiko atžvilgiu. Peržvelgus daugybę pateikėjų išsakytų šių sąvokų apibūdinimų tampa aišku, kad ir dabarties visuomenėje tradicija suvokiama kaip tęstinis, iš kartos į kartą perduodamas ir beveik nenutrūkstantis procesas. Gana tipiškas atsakymas: „tradicija – tai, kas tradiciškai daroma iš kartos į kartą“ arba „kas nekinta – ilgai išliekantis dalykas, pereinantis iš kartos į kartą“. Kiti tradiciją sieja su „per daugelį metų susiklosčiusia žmonių elgesio norma“ arba įvardija kaip įprastą elgesį be jokių naujovių.

Papročius, dažniau priskirdami mažesnei socialinei bendrijai (pvz., šeimos, tam tikros grupės), pateikėjai dažnai laiko senesnius ir archajiškesnius nei tradiciją, priskirtą tautai. Kai kurioms vilnietėms paprotys asocijuojasi su pagonybe (23) arba su senove ir archaika (24). Dar galvojama, kad papročiai yra „iš senų laikų atėję dalykai, perduodant per kartas gal kiek pakitę, bet savo esme išlikę archajiški“ (25). Kita vertus, galima ir platesnė papročio apibrėžtis: „Paproty – tam tikri veiksmai siekiant išlaikyti tautiškumą“, – teigia Zarasų r. gimusi pateikėja (26).

Norvegų tyrimo rezultatai rodo, kad jaunesnei kartai tradicija jau nėra kolektyviniai įsipareigojimai, bet tampa viena iš kelių galimų asmeninių pasirinkimų šeimoje ar mažoje grupėje. Jaunoji karta ignoruoja autentiškumo prasmes. Kiekvienas laisvu laiku gali sukurti bet kokias prasimanytas tradicijas [7, 21]. Šis tyrimas atskleidė, kad tokie vilniečių požiūriai greičiau išimtis negu taisyklė. Tik nedaugelis pateikėjų daro prielaidą, kad tradicijoms nebūdingas tęstinumas: „tradicijos iš kartos į kartą neperduodamos, nebent tik retais atvejais“ (27); „ne visada tradicijos perduodamos kitai kartai“ (28).

Pateikėjai nurodė ir dvi priešingas tradicijos egzistavimo galimybes: atgaivinti tradicijas arba nuo jų atsiriboti. Anot Biržuose gimusios pateikėjos, nors tradicijos perduodamos, tačiau „galima situacija, kai jos gali būti užmirštos, bet atgaivintos daugiau ar mažiau modifikuota forma“ (29). Panevėžyje gimusio pateikėjo teigimu, tęstinį procesą galima sustabdyti nuo jo atsiribojant (30).

(19) EF, b. 2352, l. 21.

(20) EF, b. 2352, l. 39.

(21) EF, b. 2352, l. 27.

(22) EF, b. 2352, l. 96.

(23) EF, b. 2352, l. 127.

(24) EF, b. 2352, l. 51.

(25) EF, b. 2352, l. 69.

(26) EF, b. 2352, l. 53.

(27) EF, b. 2352, l. 61.

(28) EF, b. 2352, l. 48.

(29) EF, b. 2352, l. 245.

(30) EF, b. 2352, l. 247.

Labai retai respondentai išvėlgę galimybę „susikurti“ tradiciją. Vilnietė teigė, kad nors „tradicijai būtinas pasikartojimas, žmonės gali turėti savo (sukurtas) tradicijas, pvz., draugės gali kiekvieną mėnesio šeštadienį eiti gerti arbatos“ (31). Dar retesni pamąstymai apie tradicijų sąveiką: „šiais laikais tautos stipriai maišosi tarpusavyje, veikia vienos kitų tradicijas arba galutinai išstumia iš mūsų atminties“ (32).

Kalbant apie papročius, išvėlgiami daugiau siekių juos nutraukti ar pradėti naujus (11 atvejų). Pavyzdžiui, pateikėja iš Vilniaus mano, kad papročiai neperduodami. Nors ji išvėlgia glaudžias sąsajas tarp tradicijos ir papročio, tačiau paprotį sieja su maža žmonių grupele, o tradicija jai asocijuojasi su visa tauta (33). Tapačios kategoriškos nuomonės laikosi ir vilnietis, papročius siedamas su vieno asmens poelgiu (34). Pateikėjos iš Vilniaus nuomone, papročiai yra tik tradicijos sudedamoji dalis ir gali būti praktikuojami tik vienoje šeimoje, todėl nebūtinai perduodami plačiau (35). Kita pateikėja teigė, kad perduodami tik kai kurie papročiai. Jos nuomone, papročiai ir tradicija nesiskiria, tačiau neabejotinas tik tradicijos perdavimas (36). 1981 m. gimusi pateikėja papročius laiko „elgesio norma, kurios išmoka tėvai nuo mažų dienų“, ir mano, kad jie gali būti „kartais perduodami, kartais ne, tai priklauso nuo šeimos“ (37); kitos teigimu, „tradicija perduodama iš kartos į kartą jau iš senų laikų, o paprotį galima pakeisti arba kažką naujo pridėti“ (38). Priešingai teigiančių yra mažiau. Pateikėjos iš Vilniaus nuomone, „tradicijos laikui bėgant gali kisti, o paprotys išlieka, nmodernėja“ (39).

Dar rečiau manoma (Kaune gimusi pateikėja), kad galima sukurti tiek naują tradiciją, tiek ir papročius. Teigiama, kad tradicija skirta platesnei masei, bet ji gali „susikurti naujais laikais ir nebūtinai ateiti iš seniau“, o paprotys, būdamas siauresnis, taip pat gali išnykti (40).

Taigi „mažoji“ (šeimos) tradicija ar paprotys gali būti suvokiama kaip archajiškesnė, kita vertus, ir ne tokia stabili kaip platesniame sociume puoselėjama „didžioji“ tradicija. Vis dėlto daugeliu atvejų paprotys ar / ir tradicija siejami su tęstinumu laiko atžvilgiu paliekant nedaug galimybių juos sukurti. Tačiau kaip jie gali būti perduodami?

Perdavimo būdai. Dauguma pateikėjų laikosi paveldėtų iš senelių ir tėvų nuostatų apie tradicijos ar papročio stabilumą laiko atžvilgiu. Ir beveik absoliuti dauguma pateikėjų neabejoja, kad tiek tradicijos, tiek papročiai iš kartos į kartą perduodami žodžiu arba stebint ir dalyvaujant bei patiems ištraukiant į tą veiklą. Visais atvejais šeima yra pagrindinė terpė, kurioje ir vyksta šis procesas. Perdavimas vyksta keliais pateikėjų išskirtais būdais šeimoje: 1) seneliai – tėvai – vaikai; 2) tėvai – vaikai; 3) seneliai – anūakai. Ketvirtas būdas – į patirties perdavimo ir įsisavinimo procesą įtraukiami giminės ir penktas – ši misija atliekama dar platesniame žmonių rate – visuomenėje. Kadangi daugelis pateikėjų tradiciją ir papročius tapatina, toks perdavimo būdas vienodai proporcingai taikomas abiem atvejais (tradicija

(31) EF, b. 2352, l. 51.

(32) EF, b. 2352, l. 165.

(33) EF, b. 2352, l. 55.

(34) EF, b. 2352, l. 136.

(35) EF, b. 2352, l. 33–34.

(36) EF, b. 2352, l. 65.

(37) EF, b. 2352, l. 87.

(38) EF, b. 2352, l. 200.

(39) EF, b. 2352, l. 30.

(40) EF, b. 2352, l. 48.

šeimoje perduodama 70 atvejų, giminėje – 15, visuomenėje – 15 ir atitinkamai paprotys šeimoje – 63 atvejais, giminėje – 7, visuomenėje – 17). Dažniausiai pateikėjai išskiria ne po vieną, o kelis būdus. Teigiant, kad „tradicijos perduodamos per žmones, kurie tų tradicijų laikosi“, arba „vyresnių žmonių perduodamos jaunesniems“, perdavimą galima sieti ir su šeima, ir visuomene.

Neatmetama ir modernios kultūros, kuri mus pasiekia per televiziją, žiniasklaidą, internetą, įtaka. Pasak pateikėjo iš Vilniaus, jis sužinojo apie „tautines ir išėivijos tradicijas iš knygų, interneto, televizijos gal net daugiau negu iš bet kur kitur“ (41). Tokį pagrindinį žinių igijimo būdą paminėjo tik keli apklaustieji. Kur kas dažniau pateikėjai išskyrė jį kaip papildomą informacijos šaltinį, kuriuo pasinaudojo papildydami ar pagilindami savo žinias apie tradicijas arba papročius. Maždaug tiek pat pateikėjų rėmėsi internetine informacija ieškodami žinių apie tradicijas ar papročius (iš 85 atitinkamai 53 ir 41). Dauguma čia rado informacijos apie kitų kraštų tradicijas ir papročius (atitinkamai 13 ir 7). Vis dėlto tyrimas rodo, kad daugelis jaunų žmonių žinių apie tradicijas bei papročius iki dabar įgyja šeimoje. Masinis informacijos šaltinis internetas labiausiai pravertė pateikėjams ieškant duomenų apie šeimos šventes, vieną ar kelias kalendorines šventes (tarp jų ir pagoniškas), maistą, būrimus, tradicinius rūbus, o knyga, kaip žinių šaltiniu, pasinaudojo 9 (apie tradiciją) ir 8 (apie papročius) respondentai.

Šis tyrimas atskleidė gana konservatyvų ir romantišką miesto jaunimo požiūrį į beveik nekintančią ir iš kartos į kartą perduodamą tradiciją, artimą S. Ylos koncepcijai [13], tačiau atsiliekanti nuo Europos modernaus ir kintančio etnologų požiūrio.

Kyla klausimas kodėl? Daugeliu atvejų jaunimo pateiktos tradicijos sampratos interpretacijos yra artimos Sąjūdžio metais susiformavusiam siekiui gaivinti tradicijas, tačiau ši faktą galima sieti su pastangomis komercializuoti tradiciją. Kaip pažymėjo Saša Poljak Istenič, daugelis renginių Slovėnijoje ir kitur Europoje reklamuojami kaip tradiciniai, nors kartais vyksta vos kelintą kartą. Dabar tradicija yra svarbi sąvoka įvairiose ekonominėse ir socialinėse sferose, taip pat plėtojant turizmą, stiprinant tapatumą [14, 67].

IŠVADOS

Žvelgiant į Lietuvos etnologų darbus kitų šalių tyrėjų kontekste galima daryti išvadą, kad naujo požiūrio į tradiciją pradžią netikslu sieti tik su E. Hobsbawmo ir T. Rangerio vardais, kurie įrodė, kad tradicija nebūtinai formuojasi ilgus šimtmečius, ji gali būti palyginti neseniai sukurta. Sovietmetis pakeitė požiūrį į tradiciją anksčiau nei Vakarai. Nepriklausomoje Lietuvoje atsiradusi galimybė atsisakyti naujųjų sovietmečiu primestų tradicijų ir atkurti senąsias atskleidė modernizacijos ir sekuliarizacijos nulemtus religinių tradicijos aspektų pokyčius, o kartu ir tai, kad spartėjant kultūros pokyčiams vis sudėtingiau perduoti kultūrą iš kartos į kartą. Taigi tiek sovietmečiu, tiek ir atkūrus Nepriklausomybę Lietuvos etnologų darbuose gyvavo kaičios, tačiau nebūtinai iš kartos į kartą perduodamos ir perimamos, vertę / galią įkūnijančios tradicijos sampratos.

2011 m. etnografinis lauko tyrimas išryškino šių dienų kultūroje egzistuojantį skirtumą tarp mokslinės minties ir šiuolaikinio jaunimo išsakytos nuomonės. Tyrimas atskleidė skirtingus tradicijos ir papročio apibrėžimus, skiriasi ir aiškinimai, kokio dydžio socialinė bendrija juos palaiko. Taigi ir jaunų pateikėjų atsakymuose galima išskirti „mažosios“ (šeimos) ir „didžiosios“ (tautos) tradicijos interpretacijas. Kur kas mažesnė nuomonių įvairovė atsiskleidė išanalizavus tradicijos tęstinumo laiko atžvilgiu suvokimą. Paaiškėjo, kad

(41) EF, b. 2352, l. 11.

„mažoji“ (šeimos) tradicija ar paprotys gali būti suvokta kaip archajiškesnė, kita vertus, ir ne tokia stabili kaip platesniame sociume puoselėjama „didžioji“ tradicija. Vis dėlto daugeliu atvejų paprotys ar / ir tradicija siejami su tęstinumu laiko atžvilgiu nurodant nedaug būdų jiems sukurti. Absoliuti dauguma pateikėjų mano, kad tradicija ir paprotys perduodami iš kartos į kartą šeimoje ir žodžiu. Internetas ir kitos masinės informacijos priemonės šiuo metu daugelio pateikėjų įvardytos tik kaip pagalbinis žinių šaltinis.

Tyrimas atskleidė gana konservatyvų miesto jaunimo požiūrį į beveik nekintančią ir iš kartos į kartą perduodamą tradiciją, artimą S. Ylos koncepcijai, tačiau kiek skirtingą nuo Europos modernaus ir kintančio etnologų požiūrio. Tyrimui pasirinktų jaunų ir išsilavinusių žmonių nuomonė leido pažvelgti į tradicijos raišką kaičiame kultūros perdavimo kontekste, atskleidė jų prierašumą tradicijai ir poreikį ją tęsti.

Gauta 2011 12 10
Priimta 2012 04 20

Literatūra

- [1] AGOZZINO, Maria Teresa. Folk Custom. Iš: *Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife*. Westport Connecticut, London: Greenwood Press, 2009, p. 209–212.
- [2] BELL, Catherine. *Ritual. Perspectives and Dimensions*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1997. 351 p.
- [3] BEN-AMOS, Dan. The Seven Strands of Tradition: Varieties of Its Meaning in American Folklore Studies. *Journal of Folklore Research*, 1984, No. 21(2/3), p. 97–131.
- [4] ČERNECKIS, Vincas. *Naujo gyvenimo tradicijos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros I-kl., 1961. 88 p.
- [5] DOBROWOLSKI, Kazimierz. Peasant Traditional Culture. Iš: *Peasants and Peasant Societies*. Ed. T. Shanin. Oxford, New York: Basil Blackwell, 1987, p. 261–277.
- [6] ERIKSEN, Thomas Hylland. *Akimirkos tironija. Greitasis ir lėtas laikas informacijos amžiuje*. Vilnius: Tyto alba, 2004. 199 p.
- [7] ERIKSEN, Anne. “Like Before, Just Different”: Modern Popular Understandings of the Concept of Tradition. *ARV Nordic Yearbook of Folklore*, 1994, No. 50, p. 9–23.
- [8] FEREL, Ann. Tradition. Iš: *Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife*. Westport Connecticut, London: Greenwood Press, 2009, p. 660–664.
- [9] HATANAKA, Sachiko. Tradicija šiuolaikinėje Japonijoje: tradicijos išradimas. *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2002, Nr. 2(11), p. 51–70.
- [10] HOBBSAWM, Eric. Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914. In: *The Invention of Tradition*. Ed. E. Hobsbawm & T. Ranger. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, p. 263–308.
- [11] HOBBSAWM, Eric.; RANGER, Terence (eds.). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press. 1983. 322 p.
- [12] HUGOSON, Marlene. “Instant Tradition”: The Introduction of the Swedish Easter Tree. *Folklore*, 2006, No. 117, p. 75–86.
- [13] YLA, Stasys. *Lietuvių šeimos tradicijos. Šeimos kūrimo vyksmai*. Chicago: Lithuanian Library Press, 1978. 180 p.
- [14] ISTENIČ, Saša Poljak. The Use of Tradition: Economic and Identity Impacts. *Вългарски фолклор. Special edition. Bulgaria – Slovenia research*, 2011, p. 67–77.
- [15] JOHLER, Reinhard. Europe, Identity and the Production of Cultural Heritage. *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2002, Nr. 2(11), p. 9–22.

- [16] KOCKEL, Ullrich. Heritage and Traditions Revisited: Towards the European Ethnology for 21st Century. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. XIII: Studia Anthropologica. II: Defining region: Socio-Cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives*, 2006, Nr. 1, p. 87–100.
- [17] KUDIRKA, Juozas. *Papročiai ir kaimo kultūra*. Vilnius: Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai, 1996. 58 p.
- [18] MARDOSA, Jonas. Pivašiūnų Žolinės atlaidai: 2001 metų etnologinio tyrimo duomenimis. *Istorija*, 2004, t. 59–60, p. 93–112.
- [19] MERKIENĖ, Regina. Kultūrinio teritorinio tapatumio raiška ir tradicijų pavidalai kaimo gyvenime (XIX a. antroji – XX a. pirmoji pusė). Iš: *Vėliuona*. Vilnius: Versmė, 2001, p. 589–702.
- [20] PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. Liaudies kultūra mieste. Vilniečių krikštynos. *Lituanistica*, 2003, Nr. 2(54), p. 112–125.
- [21] PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. Vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai. Iš: R. Paukštytė-Šaknienė, V. Savoniakaitė, Ž. Šaknys, I. Šidiškienė. *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai*. Vilnius: LII I-kla, 2007, p. 17–64.
- [22] PEČIŪRA, Petras. *Tradicijos vakar ir šiandien (Religinių tradicijų pakeitimas naujomis šventėmis ir apeigomis)*. Vilnius: Mintis, 1974. 125 p.
- [23] REDFIELD, Robert. *Peasant Society and Culture. An Anthropological Approach to Civilization*. Chicago: University of Chicago Press, 1956.
- [24] ŠAKNYS, Žilvytis. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai. Iš: R. Paukštytė-Šaknienė, V. Savoniakaitė, Ž. Šaknys, I. Šidiškienė. *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai*. Vilnius: LII I-kla, 2007, p. 65–116.
- [25] ŠAKNYS, Žilvytis. Kultūros transmisijos problema Punksko apylinkėse. *Etninės kultūros tradicijų tęstinumas ir iššūkiai šiuolaikinėje visuomenėje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kla, 2009, p. 87–93.
- [26] SEYMOUR-SMITH, Charlotte. *Macmillan Dictionary of Anthropology*. London and Basingstoke: Macmillan Press LTD, 1987. 305 p.
- [27] ŠIDIŠKIENĖ, Irma. Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse. Iš: R. Paukštytė-Šaknienė, V. Savoniakaitė, Ž. Šaknys, I. Šidiškienė. *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai*. Vilnius: LII I-kla, 2007, p. 117–168.
- [28] VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė (sud.). *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros I-kla, 1964. 684 p.
- [29] VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. *Lietuvių šeimos tradicijos*. Vilnius: Mintis. 1967. 179 p.
- [30] ZABIELIENĖ, Aušra. *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: Etnologinis aspektas*. Vilnius, Firidas, 2010. 262 p.
- [31] EF, b. 2352.

RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

Conceptions of tradition in contemporary Lithuania

Summary

The aim of the article is to analyse the conceptions of traditions defined by scientists in the later part of the 20th century and in the beginning of the 21st century in comparison to the conceptions revealed in the interpretations of contemporary urban youth. During the Soviet period tradition was perceived differently: Lithuanian

ethnologists aiming at the inducement of Lithuanian spirit in emigration had their own perception of tradition, whereas Soviet atheism researchers, who wanted to justify the atheistic politics of that time theoretically, shared a different understanding of a tradition. Thus, it would not be precise to relate the beginning of the innovative conception of tradition to the names of E. Hobsbawm and T. Ranger who have proved that long centuries are not necessary for the formation of a tradition. It may be developed quite recently, however. On the other hand, the analysis of the Soviet situation also reveals the equivalents of R. Redfield's Major and Minor traditions while connecting new civil traditions with the Major (elite) tradition, and folk rituals with the Minor one. However, the works of S. Yla, who emigrated abroad, present tradition as monumental, authentic one transmitted orally.

During the Reform Movement of Lithuania (Sąjūdis) our nation experienced a huge rise of religiousness and patriotism. In 1988–1990 and later on, there appeared a possibility to **reject** new traditions of the Soviet period and to **revive** the previous (old) ones. Modernisation and secularisation influenced the changes in religious traditions. Alternatively, due to rapid changes in culture it is becoming more and more difficult to transfer it from one generation to another. Nevertheless, discontinuous relations between generations enabled the retention of the conception of dynamic tradition which embodied value at the end of the 20th century – in the beginning of the 21st century.

The ethnographic study of 2011 highlighted the difference between a scientific notion and the opinion of contemporary youth which is present in current culture. In most cases a custom or / and tradition are associated with continuity in time with few possibilities left to form them. The majority of the respondents claim that tradition and custom are orally transferred in a family. The Internet and other means of mass media are regarded as an additional source of information.

Key words: tradition, Vilnius, youth, Soviet period, contemporary society